

BİRLİK İÇİNDE DİRLİK BULMAK

“Hak, birdir ve birliği sever; bu birliği gerçekleştirme süreci içerisinde, insanları tevhîde, birliğin ilkeli bütünlüğüne çağıran haberciler (nebîler) ve rehberler (resûller) yollar. Habercilerin ve rehberlerin insanlığa öğrettiği en temel ilke, birlik ilkesidir. Bu bakımdan birlik, ister fizikî olsun isterse metafizik olsun, evvelâ insanın bizâtihî kendi vücut ikliminde sağlanmalıdır.”

Âşık Paşa, öyle sanıyorum ki, edebiyat tarihimiz içerisinde *birlik* kavramına en çok atıfta bulunan şairdir. Klasik kültürümüzün önemli kaynaklarından olan *Garib-nâme*'de, sosyal ve kültürel cephesiyle birlik ilkesine dikkat çekmiştir. Onun birlik kavramı etrafındaki görüşlerini burada ayrıntılı bir şekilde tahlil edecek değilim. Konuya ilgi duyanlar, merhum Mehmet Kaplan'ın “*Âşık Paşa'da Birlik Fikri*” isimli makalesini okuyabilirler. Merhum hoca, Âşık Paşa'nın bilhassa sosyal açıdan birlik kavramına yüklediği anlamı inceleme konusu etmiş, oradan yola çıkarak millî birlik ve bütünlüğe dönük bir kısım tahliller yapmıştır.

Esasen birlik kavramı sadece Âşık Paşa'nın eserlerinde ortaya çıkan bir husus değildir. Osmanlı şair ve yazarlarının pek çoğu, tertip ettikleri dîvânlarına ve mesnevîlerine, mutlaka tevhîdle başlamışlardır. Edebiyatımızda tevhîd, Allah'ın birliği sadedinde kaleme alınan manzumelere denir. Hemen her şair, kaleme aldığı tevhîdlerde Allah'ın birliği fikrini işlerken, çoğu kere *varlık* ve *ahlâk felsefesi* yapar. Bu varlık felsefesinin temelinde, yegâne varlığın, zamansız varlık olan ilâhî zat olduğu fikri işlenir. Ezelî ve ebedî varlık olan ilâhî zât, İhlâs Sûresi'nde muhtasar ve veciz bir

şekilde anlamını bulduğu şekliyle kavranan bir varlıktır. Bu varlığın karşısında şair, ister dünya mülküne yön veren bir padişah olsun, isterse ilim ve sanata şekil veren bir âlim ve sanatçı olsun, gerçek varlığın karşısında âcizdir ve sıradandır. Maamâfih şair, hangi sosyal, siyasî ve kültürel tabakadan geliyorsa gelsin, Hakk'a muhtaçtır. Bu ihtiyacının bilincinde olarak eserinin ikinci şiirinde münacat yazacak; Rabbine sığınarak, yardımını ve dostluğunu talep edecektir. Böylece, Yaratan'la bütünleştiğinin farkında olarak mânâ incilerini keşfe çıkan şair, haddinin ve kadrinin farkında olarak eserini tamamlayacaktır. Buradan yola çıkarak birlik düşüncesinin şiirde tezahürlerine dair zengin örnekler verilebilir. Fakat şu kadarıyla yetinmek mümkündür: *Osmanlı şairi, tevhîdcidir, birliğin farkında olarak söze hükmeder.*

Birlik fikrinin öncü şairi olan Âşık Paşa'nın, *Garib-nâme*'yi dünya gurbetindeki insanın yönünü bulmasına yardımcı olacak nitelikte hazırladığına tanık olmaktadır. Her ne kadar tasavvufî mesnevîler arasında sayılsa da, sosyal ve siyasî tahlilleriyle adeta bir *siyasetnâme* hüviyetini de kazanan bu klasik eserde ortaya çıkan birlik düşüncesi, Osmanlı zihniyetini oluşturan temel kavramlardan birisidir. Bu bakımdan,

Fotoğraf: Yıldız Eraslan

Aşık Paşa Türbesi / Kırşehir

Garib-nâme'yi tetkik etmeden, Osmanlı zihniyeti ve yönetim anlayışına dönük tahlillerin eksik kalacağını ifade etmek isterim. Maamâfih siyasi tarihin dar kılıplarını, yatay ve dikey çerçevelerde genişletmenin imkânlarından birisinin, toplum zihniyetini inşa eden kültürel ve edebî eserlerin mütâlaasından geçtiği bilinen bir gerçektir. Bu meyanda Osmanlı ideolojisinin temel kaynaklarından biri olan *Garib-nâme*'deki birlik düşüncesinin önemine atıfta bulunarak, bazı mülahazalarımı sizinle paylaşmak isterim.

Evvelâ Âşık Paşa'nın, kendisine öncülük eden ve kendisinden sonra aynı geleneği devam ettiren diğer şairler gibi, eserine tevhit ve münacatla başladığını ifade etmek gerekir. Buradaki tevhit ve münacatların tahlilini başka bir yazının konusu edinerek şunu söylemek mümkündür: O, birlik kavramını bireysel ve toplumsal başarıyı sağlayan sihirli bir kavram olarak telakkî eder. Bu meyanda, *Garib-nâme*'nin ilk bölümünde "*bir olanların kıssası*"nı anlatır. Bu kıssalardan ilki, Hz. Peygamber ve ashabının birlik ilkesine olan bağlılıklarına dairdir. Burada şu husus öne çıkmaktadır; şair, her şeyden önce İslâm'ın zaferini, Hz. Peygamber'in

toplumunda ikâme ettiği birlik ilkesine bağlar. Birlik, "*cümle işin yigregi*", yani her işin başıdır. İslâm'ın bütün teklifleri, müntesiplerini öncelikle zihnî planda birliğe ulaştırmayı amaçlar. Bilâhare kardeşlik esasına dayanan toplumsal birliğin tesisini sağlar. Gerek zihnî gerekse toplumsal anlamda birliğe ulaşanlar, rûhî, iktisâdî ve siyâsî anlamda gerçek zenginliğe kavuşurlar. Asr-ı saâdet bu anlamda bir birlik bilincine denk düşer. Bunun içindir ki, İslâm kısa zamanda "*dünya tahtını tutmuştur*." Zira "*Çalab rahmeti birlik içre*"dir (G 89/5).

Birliĝ-ile açdı yolu Mustafâ

Hükm kıldı dünyâya kâfdan kâfa (G 89/1)

"Birlik rahmettir." hâdisinden yola çıkarak birlik kavramı etrafında îâmî fikr ederken Âşık Paşa'nın iki kelimeyi kullandığını tespit etmek mümkündür. Bunlar; *birilmek* ve *birlik* kelimeleridir. Burada "*birilmek*" tabiri, toplumsal dayanışmayı ve paylaşmayı ifade eder; "*birlik*" kelimesi ise, onun birlik fikrini ruhanî boyutta ele aldığına işaret eder. Buradan yola çıkarak birliği, doğası itibarıyla, *fizikî birlik* ve *metafizik birlik* olarak ikiye ayırmak mümkündür. Fizikî birlik,

şairin "*birilmek*" kelimesiyle tarif ettiği bedenen bir araya gelmeye tekâbüle eder.

*Pes bilün yalnız kişi güçsüz olur
Birikenler devleti uçsuz olur*

....

*Birikenler şâdumândur şâdumân
Bu hikâyet girtü sözdür bî-gümân*

Şairin "*birikenler*" dediği kimseler, ekonomik ve sosyal gücü, aklı ve hayali ortak bir proje için bir araya getirenlerdir. Bunlar, ortaya koydukları dayanışmayla birlikte ulaştıkları güce bağlı olarak başarılı ve mutlu (şâdumân) olacaklardır. Fakat bu birlikteliğin, sebeplerin ortadan kalkması halinde son bulması muhtemeldir. Oysa şairin doğrudan doğruya "*birlik*" kelimesiyle ifade ettiği metafizik "*birlik*"te, ruhî ve duygusal zeminde birliğe eriş vardır. Bu gönüllerin birliğidir; gönüldaşlık, yoldaşlık, ülküdaşlıktır. Aynı mahallelerde, aynı şehirlerde ve aynı ülkelerde yaşamak, farklı ortamlardan ve farklı ekonomik ve sosyal sınıflardan gelmek, hatta kronolojik olarak farklı zamanlarda bulunmak gibi beşerî durumlar metafizik birliğe, gönüldaşlığa hâlel getiremez. Şüphesiz, "*Gözden irak olan gönülden de irak olur*"; ama can gözü açık bir yol ehlinin nazarında zıtlıklar ahenge, çokluk teke dönüşmüş ve böylece iraklık yakına tekâbüle etmiş ve zaman donmuştur. Çünkü yol ehli, aşk ehlidir; biliriz ki, "*aşığa Bağdat sorulmaz*." Maamâfih metafizik birlik, fizikî birlikten farklı olarak ten ve cisim duvarını aşarak mânâyâ ermeyi, îcâbında bir inancın, bir düşünce-

nin veya bir hayalin, bir sözün veya bir bakışın izinde olmayı gerekli kılar.

*Pes bilün Hak sevdiği birlik durur
Birlik içinde safâ dirlik durur*

Hak, birdir ve birliği sever; bu birliği gerçekleştirme süreci içerisinde, insanları tevhitte, birliğin ilkeli bütünlüğüne çağıran haberciler (nebîler) ve rehberler (resûller) yollar. Habercilerin ve rehberlerin insanlığa öğrettiği en temel ilke, birlik ilkesidir. Bu bakımdan birlik, ister fizikî olsun isterse metafizik olsun, evvelâ insanın bizâtihi kendi vücut ikliminde sağlanmalıdır. İnsan, küçük âlemdir; onun âleminde birliğin ve dirliğin hâkim olması, birliğe giden yoldaki perdeler olan dağınık ve değişik düşüncelerden, kaygılardan ve "*tûl-i emel*" denilen uzak düşlerden ve hayallerden arınmasıyla mümkün olacaktır. Bu ise zor, uzun ve ince bir eğitim sürecini gerektirir. Bu yolda, öncelikle varlık bilincine eriş söz konusudur. Bu varlık bilincinde, derlenip toparlanmanın, evveleminde varlığın mânâ ve mâhiyetini idrâk ederek Yegâne Varlık'ın vaz'ettiği ilkeleri idrâk

etmek gerekir. Bu idrâk, imandır; iç âlemde görüş ve duyustur.

Haddi zâtında şair, "*Sizin yaratılışınız, dirilişiniz ancak bir kişinininki gibidir*." (Lokman, 31/28) âyetinden yola çıkarak, insanın ontolojik olarak birliğine dikkatlerimizi çeker. Her şeyden önce, hepimiz fizik ve mânâ itibarıyla ilk insanın bir benzeriyiz. İnsanlar farklı fizik özelliklere, meslek ve meşrebe sahip olsalar da aslî öz itibarıyla birdirler ve onlara mânâ birliğini tembih eden haberciler ve rehberlerin öğretileri de birdir. Bu birlik, tıpkı insan vücudunda farklı fonksiyonlar icrâ eden baş, göz, kulak, dil ve ayağın birliği gibidir. Bu organların şekilleri, fonksiyonları ve tezâhürleri farklı olsa da, aslî öz itibarıyla hepsi bir beden için görev yaparlar.

Baş vü göz gibi kulak gibi

Dil gibi hem el gibi ayak gibi

Her birisi bir şekil yumuşdadur

İllâ baksan kamusı bir işdedür

Çağdaş teologların *İbrâhimî dinlerin birliği* ve *dinlerin birliği* gibi ifadelerine ilham teşkil edici bir bakışa sahip olan şair, Hz. Âdem'den başlamak üzere

Hız. Peygamber'e gelinceye değin, bütün haberci ve rehberlerin birliğini muhtasar çerçevede ele alır. Bilâhare, Hız. Peygamber'in risâletiyle bu birlik halkasının kemâle erdiğini ayrıntılı bir şekilde ortaya kor. Nitekim bütün peygamberler bir vücûdun organlarıdır; Hız. Peygamber (s.a.v) ise, baştır. Vücut, başla tamlanır; birlik yolu da Hız. Peygamber'le kemâle ermiştir. Şu halde birliğe ermek, Peygamberî esasları özümseyerek hayata geçirmektir.

Kamular a'zâ-y-ıdı ol baş durur

Hak yolında biriküp yoldaş durur

Birlik yolunun başı olan Hız. Peygamber (s.a.v), fizik ve metafizik, madde ve mânâ ikiliğini bire dönüştürmüştür. Aşık Paşa, bu düşüncesini namaz ibâdetinden yola çıkarak izah etmeye çalışır. Namazın önemine ve edâ edilmesi gereken temel bir ibâdet olduğuna işaret ettikten sonra, gönül ikliminde birliğe eren mü'minlerin her birinin farklı meşgalelerine rağmen beş vakit namazı beklediklerini, böylece zihnî ve rûhî düzlemdede metafizik birliğe ulaştıklarını, sonra da cemâat hâlinde bu ibâdeti eda ederken fizikî birlikteliği gerçekleştirdiklerini söyler. Camide niyaz için cem olan mü'min, fizikî ve metafizik birliğe ermiştir. Farklı zâviyelerden bakarak birlik kavramını tahlil eden şair bu

vâdide pek çok şey söyler. Burada belli başlı hususları dikkatlere arzetmiş olduk. Ancak şu beyti birlik yolunun yolcularına nakletmeden de geçemeyeceğim:

İy Aşık sen birliğe virgil gönül

Kim olası rahmet evinde kabûl

Diyor ki, "Ey Aşık! Sen birliğe gönül ver de lütuf ve ihsanlar evinde ağırılan." İmdi bu Aşık kelimesi iki şekilde de okunabilir: Evvelâ şair, kendisine hitâbetmiş olabilir... Nitekim bu hitâba uygun olarak, o birliğe gönül vermekle kalmamış, birlik üzerinden düşünmüş ve bu düşünceleriyle arkasından gelenleri aydınlatmıştır. Fakat ben "aşık" tabirini ikinci anlamıyla, bu kitabı hazırlayan ve okuyan herkese yapılan bir hitap olarak okumak istiyorum. Evet, *Garib-nâme* hayli hacimli bir eserdir, 13.-14. yüzyılın Türkçesiyle yazıldığından sözlük yardımı olmadan okumak da zordur. Kitabı hazırlayan hocamız Prof. Dr. Kemal Yavuz (Hak ömrünü bereketlendirsın), sadece metni ortaya koymamış, aynı zamanda okuyucunun sözlüğe bakma ihtiyacını görerek her bir beyti sadeleştirmiş, âyet ve hadisleri tercüme etmiştir. Bu, pek kolay bir iş değildir, ancak âşıkların yapacağı bir çalışmadır. Yine de bu eseri, ancak âşıklar okur, âşıklar anlar. Velhâsıl birliğe gönül veren âşıkların, birlik içinde dirlik bulacaklarında şüphe yoktur.